

Dr. SILLING István

ny. egyetemi tanár

e-mail: silling@sowireless.org

KÖZÖSSÉGI FOGADALMI SZOKÁSOK NYUGAT-BÁCSKÁBAN

Customs of Community Vows in West Bácska

Običaji vezani za zajedničke zavete u Zapadnoj Bačkoj

A földművelő és állattartó alföldi lakosság életét meghatározó élet- és termelés-módok mindig szoros kapcsolatban álltak a többször ingatag időjárással, valamint a gyakorta előforduló járványos betegségektől is nagyban függött emberek és haszonállataik sorsa. Mindezeknek a közösséget elkerülő voltaért, avagy azok megszűnéséért hálát adó fogadalmi szokásokat alakítottak ki a kor alapvető ismereteivel összhangban. Köznapi tudatukhoz tartoztak a vallási tradícióhoz fűződő hasznosnak tartott cselekedetek, mint amilyen az imádkozás, a misehallgatás, egyes szentek kiemeltebb tisztelete. Mindez az adott kor és az adott régió örökölt vagy újonnan teremtett, alkalomadtán létrehozott szokásvilágának sajátja volt. A mai Vajdaság területén a XVII. század végétől együtt élő heterogén népesség etnikai csoportjainál akár különböző módon, akár egymáshoz hasonlóan, de sorra megtalálhatjuk a védekezés, a bajelhárítás, a könyörgés, illetve a hálaadás többféle formáját: munkatilalmi napok, kötelező templomlátogatás, ünnepi körmenet tartása stb.

Kulcsszavak: népi vallásosság, közösségi fogadalmak, Nyugat-Bácska

A bácskaiak népi vallásosságát jellemző közösségi fogadalmi szokások, ünnepek eredetét tekintve különbséget kell tenni az agrárkultuszhoz kötődő szokások és az egyéb események, történések szülte szokások között.

Az agrárkultuszhoz fűződő fogadalmi ünnepek többnyire a tavasz és a nyár valamely jeles napjára esnek. Ezek megtartása a család fennmaradását biztosító egészségért és a megélhetésért, a bőséges új termésért, az állatok egészségéért és szaporulataért történő fohászkodás, kiengesztelődés, hálaadás mozzanata. Kutatók szerint „a naptári napokhoz kapcsolódó agrárszokások többnyire igazodtak a természeti, éghajlati viszonyokhoz is alkalmazkodó mezőgazdasági tevékenységhez”, s „a természeti, éghajlati viszonyok

nagymértékben befolyásolták a munkát, a munkafolyamatokat, azok pedig alakítólag hatottak a kalendáris szokásokra, alkalmakra” (UJVÁRY 1991: 103). Több helyen is feljegyezték, hogy a fogadalomtételt megelőző években a rossz időjárás megsemmisítette az emberek táplálékául szolgáló búzaveteményt, az állatoknak szánt szénát, kukoricát, illetve tizedelte a jószágállományt, de még az emberek között is pusztított súlyos járványos betegség. Ennek elkerülésére tettek őseik miselátogatási és munkatilalmi fogadalmat. A segítséget az égiektől, valamely isteni lénytől, a Szűz Máriától vagy valamely szenttől remélték. A határban levő kultikus helyen a pártfogó szent tiszteletére kápolnát építettek, amelyben annak emléknapján misét, litániát tartottak/tartanak, néhol még körmenetet is. Szobrot emeltek az oltalmazónak, vagy keresztet állítottak, amelyet az év meghatározott napján liturgiával látogattak. „A népi kalendáriumban a szentek neveinek, napjainak használata egyáltalán nem azt jelenti a földművelő számára, hogy mikor ünnepli az egyház azokat, hanem gyakorlati vezetőül szolgálnak a különböző szokások elvégzéséhez és az esedékes időjárás meghatározásához” (UJVÁRY 1991: 104). Még Széchenyi István is megemlíti naplójában az ilyen hagyományt: „A lakosságnak fogadalmi napja volt... valami ünnepféle, munkaszünettel, semmittevással akartak termékenyítő esőt kikönyörögni az istenektől” (HERCEG 2003: 722–723). E napok jellegzetessége még az is, hogy ilyenkor az ifjúság is összegyűlt, s istentisztelet után még ismerkedési, akár párválasztási alkalom is adódott, hiszen együtt szórakozhattak a környék falvainak fiataljai. Otthon a hétköznapra eső ünnepnek megfelelően főztek, többnyire egytálételt, pl. pörköltet, babot hússal stb. Ezen a napon általában nem dolgoztak a határban. Ha mégis, akkor csak a nagyon szükséges munkát végezték el, leginkább a száraz szénát menekítették haza esős felhők közeledtével, de a földet nem művelték, nem bántották. Az ősi agrárkultusszal összefüggő jellegű ez a munkatilalom. Ugyanide sorolható a háziállatok egészségét óvó őszi fogadalmi ünnep is, amely az állattartó gazda segítőtársainak és élelemszükségletének épségét, termékeny szaporulatát hivatott biztosítani, megőrizni. Épp ezért történt az állattartók és jószágaik patrónusa emléknapjának, Szent Vendelnek (október 20.) a megtartása, amelyre magukat a háziállatokat is kivezették, s aznap nem dolgoztattak velük.

Több fogadalmi ünnep Szűz Mária valamelyik ünnepéhez kötődik, akinek tisztelete a Habsburg-ház védőszentjeként a török idők elmúltával kiteljesedett. A Mária-ünnepek közül leginkább Sarlós Boldogasszony napjához kötik fogadalmukat a nyugat-bácskaiak, hiszen az ő ünnepe az aratásnak, mint a legfontosabb agrármunkának a közepére esik, így az ő segítségét kéri a legtöbben. Jézus szívéhez is hasonló céllal fohászkoznak a nyár eleji

emléknapon. Igen ismert tisztelet övezi Szent Illést, akinek nyári ünnepét hasonlóképpen tisztelte, tiszteli a katolikus és a pravoszláv közösség egyaránt. Az egészségvédő szentek közül Szent Rókus napját tartották a múltban illően megtisztelni.

A fogadalmi ünnepeknek a jeles volta máig élő hagyomány a jobbára a multietnikus lakosságú és többfélekezettű, de mindmáig zömében földművelő Nyugat-Bácskában, s valószínűleg ezért is maradt fenn több följegyzés róluk magyar, német, horvát és szerb nyelven is.

A nyugat-bácskaiak körében az agrárkultuszon kívül ismert még a különböző járványos betegségeket távol tartó közösségi fogadalom is. A Bácska újratelepítése utáni legpusztítóbb járvány a pestis volt, amely a XVIII. és a XIX. században egyaránt pusztított a vidéken. Az ettől való menekülést kiemelt, illetve a járvány megszűnését megköszönő fogadalmi, avagy hálaadó és medicinatörténeti jellegű emlékművek a Szentháromság-emlékek (kápolnák, oszlopok, szobrok), amelyek szerte a Bácskában megtalálhatók. Szentháromság-oszlopot azonban más indíttatásból is emeltek, de az oszlopok alsó részén több helyütt megtalálható még a többi pestisszent – Szent Rókus, Szent Sebestyén – kisebb szobra is.

Bajelhárító fogadalmi szokásról beszélhetünk a háború borzalmainak elkerülése céljából tett fogadalmakról, avagy a háborúból épségben hazatért katonák vagy családjuk által emeltetett szabadtéri hálaadó feszületekről is. Hálaadó indíttatásból fogadalmi kápolnát a Havas Boldogasszonynak emeltek.

Nyugat-Bácskában máig élő fogadalmi szokásokról szólhatunk, hiszen az itt élők immár kétszáznál is több esztendeje megtartják vallásukat, de sajnos, az elüldözött németiség szokásai feledésbe merültek.

Doroszló faluban több fogadalmi ünnepet és szokást is számon tart a néprajztudomány. A fogadalmak sorra kapcsolódnak az agrárkultuszhoz, növénytermesztéshez, állattartáshoz, illetve az emberek munkájának sikerességéhez.

Szent Rókus napja (augusztus 16.) dögvész elleni fogadalmi ünnep: „ezen a napon tilos volt a határban dolgozni” (KOVÁCS 1995: 13). A dögvészt az állatok, leginkább a sertés betegségeként tartják számon Doroszlón (KOVÁCS 2001: 241).

Szent Antalnak (június 13.) is fogadalmat tettek a doroszlói állattartók, hogy jószágaik egészségesek legyenek. Erről a helybéli néprajzkutató, Kovács Endre a következőket írja: „Az állattartók, főképpen a sertéshizlalók nem az állami biztosítónál, hanem Szent Antalnál *biztosították* állataikat. Saját belátásuk szerint ígérték a szentnek egy összeget, ha megsegíti őket és sikerül szerencsésen eladni az állataikat” (KOVÁCS 2001: 243).

Sarlós Boldogasszony – „A gabonatáblák jégverése és a vetést fenyegető nyári zivatarok ellen fogadott ünnep a Sarlós Boldogasszony (július 2.)” (KOVÁCS 1993: 13).

„Doroszlón a molnárok, továbbá a fuvarosok és a kenderfeldolgozók [...] védőszentje Alexandriai Szent Katalin vértanú volt, akit a néphagyomány szerint Maxentius császár kerékbe töretett. Tiszteletére nov. 25-én leálltak a malmok, kendergyárak meg minden, ami csak keréken forgott. Az ünnep jelentőségére utal, hogy a falu egykori öt kendergyára aznap mind szünetelt, Katalinkor nem volt szabad szántani, sem kocsiba fogni. Ezen az igazi parasztünnepen az említett iparosok is testületileg vonultak a templomba” (KOVÁCS 1995: 8).

Bezdánban, illetve „Sterbácza falu és Bezdán pusztája határán épült (1710–1720) Szentháromság fogadalmi kápolna” (BALLA 1995: 15–16) már a falu szervezett újratelepítése előtt. A helytörténészek a következőket jegyezték fel róla: „A szájhagyomány szerint egy évben a sterbátzi juhászok nyáját valamilyen járványos betegség pusztította. A juhászok fogadalmat tettek, hogy ha megszabadulnak a vésztől, kápolnát emelnek. A szerencsétlenség elmúlt, ők pedig ígéretükhöz híven felépítették a kápolnát Bezdán pusztán. A történelemből tudjuk, hogy a Duna–Tisza közében 1709–1713 között pestisjárvány pusztított. A pestisjárványok elmúltával szokás volt a Szentháromság tiszteletére valamilyen kegyhelyet építeni. Valószínűleg ez a tény előzte meg a Szentháromság fogadalmi kápolna építését. A kápolnát Sterbatz és Bezdán-pusztája pásztorai és halásza emelték, a zombori Ferenc-rendi szerzetesek segítségével. Az építők nagyobb része akkortájt római katolikus horvát és magyar, míg kisebb része görögkeleti szerb volt” (BALLA F.–BALLA I. 2010: 249–250). A kápolna máig áll a Zombori út és a Pusztája utca sarkán, és minden évben misét tartanak benne a titulus, azaz Szentháromság, vagyis a pünkösdi ünnepét követő vasárnapon (május–június). Az ünnep a tavaszi évszak vége felé van a kalendáriumban, tehát a gazdálkodási év közepén. A kápolnatitulus megválasztásában azonban a kor egyházi szokásához igazodhattak az építők. Az interkonfesszionális és multinacionális jelleg pedig egy összetartóbb és empatikusabb közösséget revelál.

A falu központjában áll a Szentháromság-szoborcsoport, amelyet 1829-ben emeltek az iparosok: „a csizmadia, a szabó és szűcs, a kovács és a bognár, valamint a takács céh” – írják a Balla fivérek idézett tanulmányukban. A Szentháromság-oszlop tövében több szent alakja is megjelenik, s közöttük áll Szent Sebestyéné is, mint a pestiszentek egyikéé. Tehát a Szentháromság mellett még egy, a pestistől embereket és állatokat egyaránt oltalmazó szent alakja is megjelenik az emléken.

Béregen, a szerb–magyar országhatár közelében lévő, horvát-sokác lakosságú faluban áll a pestisszentek legszebbik önálló bácskai szabadtéri fogadalmi szobra, a Szent Rókus-émlék 1873 óta. Máig fogadalmi munkatársi nap az itt élő hívő katolikusoknak augusztus 16-a. A szent emléknapi előestéjén minden évben megtartják az emlékezést. 2016-ban az esti harangszó után mintegy harminc asszony gyűlt össze gyertyával a kezében a kőkerítéssel és négy vastag kőoszloppal körülvett barokk stílusjegyű szobor előtt, hogy régi fogadalmukhoz híven imádságokkal és archaikus helyi népekekkel köszöntsék az oltalmazó szentet. A szobor dedikációját már nem teljesen érti a mai lakosság:

OD BERESHKI
OHOGI
POBOZHNI DUSHA
PODIGNUT
1873,

de annyi érthető belőle, hogy a béregi istenfélő lelkek által 1873-ban emeltetett.

Monostorszegen (Bački Monoštor), ebben a sokác lakosságú római katolikus faluban másfajta fogadalmi szokásról beszélhetünk. Azonban itt is bizonyos vész elkerüléséért tettek fogadalmat a település lakói. Fogadalmi hálaadó napot (dan zahvalnosti) tartanak minden év október 13-án a Fatimai Szűzanya tiszteletére. 1944-ben ezen a napon a falu apraja-nagyja egész éjszaka virrasztott az elsötétített templomban, hogy a háború végi harcok kíméljék meg a falut, ugyanis 1944. október közepe táján érte el a szovjet hadsereg ezt a vidéket, és többnapos véres ütközetet vívott a Dunán a német és magyar hadsereggel. Szárnyra kelt a hír, hogy bombázni is fogják a települést, illetve lakosságát elűzik. A falut az öldöklés elkerülte, a lakosságot nem hurcolták el. Megmenekülésükért a Fatimai Szűzanyának tettek fogadalmat, akinek ünnepe október 13-án van, amelyet máig különösen nagy tisztelettel tartanak meg: a délelőtti nagymisére a nők a legszebb népviseletüket öltik magukra.

A monostorszegi határban, a Ferenc-csatorna partján áll egy Mária-kegyhely, amely Beszédes Valéria szerint szintén fogadalmi és történeti eredetű, a háborúból való megtérésért állították (BESZÉDES 2000: 127).

Kupuszina fogadalma ugyancsak a termésvédelemmel összefüggő szombatszentelési kilenced. A kupuszinaiak vetését ideköltözésük (1751) után több évben is tavasszal elemi csapás érte: fagykár, jégverés stb. Hogy ezt elkerüljék, megfogadták Istennek, hogy tiszteletére a búza aratását megelőző

kilenc szombatot megszentelik, szentmisét látogatnak reggel, és nehezebb mezőgazdasági munkát nem is végeznek. Ez a kilenc szombat Szent Márk napjától, azaz a Márk-napi búzaszentelési körmenet utáni szombattól egészen Péter és Pál apostolok ünnepét (június 29.) megelőző szombattig, azaz éppen az aratás megkezdéséig tart. Tovább már nem lehetett az időt mással tölteni, mint az aratással. Még ma is őrzik ezt az 1767-ben már feljegyzett fogadalmat a faluban a jelzett időszak szombati miséin.

A másik fogadalmi szokása a kupuszinaiaknak a csütörtök délutáni emlékharangozás. Ennek nincs kapcsolata az agrárral, hanem az ember életét és vagyonát fenyegető csapásra emlékeztet: „1890. okt. 2-án a Csillag utcában keletkezett tűz következtében 368 házból 360 leégett, s csak 8 maradt meg, amely cseréppel volt fedve. A nagy tűz csütörtökön délután fél négykor ütött ki, s 1891-ben megfogadták, a községi elöljáróság elhatározta, hogy a nagy pusztításra emlékeztetve harangozni fognak a kupuszina templomban minden csütörtökön délután fél négykor. Ez az egyetlen, minden héten megismétlődő emlékharangozás az egész Bácskában” (SILLING 2007: 260).

A II. világháborúból egy szerencsésen visszatért honvéd a fogadalmát megtartva emeltette a Székesi úton levő saját földje végén a Hétszívűké keresztet 1946-ban.

Nemesmilitics magyar és bunyevác lakosságának több fogadalmi ünnepe is van. Úrnapja nyár eleji parancsolt ünnep a katolikus naptárban. Ezen a napon tartják a legszebbnek nevezett körmenetet minden római katolikus közösségben. Nemesmiliticsen azonban fogadalomból az ünnepen még liszttel sem dolgozik a ház asszonya, hiszen a liszt búzából van, amit nem szabad bántani, nehogy kukacos legyen a búza.

A Szent Rókus-emléknap (augusztus 16.) fogadalmi, munkatilalmi nap, hogy megóvja a lakosságot a kolera ellen. Egy ilyen fogadalmi bójtról, csak éppen csantavériről szól Féja Géza a *Bácska és Bánát* című cikkében: „földmíves rokonaim egyik napon szigorú bójtöt tartottak, s engem is keményen megbójtoltettek, bár semmiféle egyházi bójt nem esett arra a napra, csak kerek száz esztendeje akkor szűnt meg a kolera” (*Híd, 1941. április 22.*).

Nemesmiliticsen a Szentháromság-oszlop is ott áll a falu központjában a templom előtt.

A nemesmiliticsi bunyevácok fogadalmi bójtöt tartanak Szent Vendel napja előtt 9 napig az állatok egészségéért, ünnepén misét szolgáltatnak a tiszteletére, a mise után a templomi szobra előtt többen gyertyát gyújtanak, s a szent közbenjárását kérik.

A faluban több köztéri kereszt is áll, amely hálaadás, esetleg fogadalom megvalósítása. Ezekről a következőket jegyezték fel: „Nagyon megnövekedett az I. világháborús években, egészen 1920-ig állított keresztetek száma,

amelyeket többnyire hálából emeltek a visszatért katonák emlékére. Nemesmiliticsen a Csernus család állított ilyen keresztet 1918-ban” (ZAKAR 2016: 293).

János és Pál vértanúk napján (június 26.) gyertyát szenteltetnek a nagymiséen a templomban, akár más – bár nem mindegyik – katolikus templomban is. Ezt nevezik vihargyertyának, a napot pedig az agrárkultusszal összefüggő, jégverés elleni fogadalmi napnak tartják. Történt ugyanis, hogy a XIX. század végén június utolsó napjaiban a jégverés tönkretette a vetést. Épp ezért ezen a napon nem dolgoznak a határban, s ha viharfelhő közeleg, meggyújtják a szentelt gyertyát. Teszik mindezt bajelhárító szándékkal.

Csonoplya korábban háromnemzetiségű falu volt Nyugat-Bácskában. Magyarok, bunyevácok és németek lakták a II. világháború végéig. A falu határában áll a Sarlós Boldogasszony-kápolna. Fogadalmi kápolnáról van szó, amelynek felállításáról többféle vélekedés is él. Egyesek szerint a falu határát e napon, július 2-án óriási jégvihar érte, amely teljesen tönkretette a kalászosokat. Ezért a falu lakosai, hogy kiengeszteljék a Szűzanyát, fogadalmat tettek, hogy ezen a napon többé nem fognak dolgozni a határban, és hálájuk jeléül kápolnát építenek Sarlós Boldogasszony (Srpanjska Gospa, Maria Heimsuchung) tiszteletére, amelynek emléknapját fogadalmi ünnepként tisztelik meg. Mások szerint ezen a helyen megjelent a Szűzanya egy sváb kislánynak, s általa üzent, hogy oda kápolnát építsenek a tiszteletére. A kis, kéttornyú, 5,10 m széles, 6,10 m hosszú, oltárral ellátott kápolnát 1894-ben építették a helyi magyarok, németek és bunyevácok adományai-ból Mayer Ferdinánd plébános idejében, s azóta rendszeresen szolgáltatnak benne misét az ünnepen, illetve még pünkösd másnapján, Nagyboldogasszony utáni vasárnap és Kisboldogasszony ünnepe utáni vasárnap tartottak misét régen, azaz évente négyszer. A csonoplyaiak mellett leginkább a közeli Nemesmilitics lakói érkeznek a fogadalmi ünnepre, néhányan még ma is. Jöttek fiákerokkal, lovas szekerekkel, de kerékpáron is, gyalog is. Ma is így érkeznek.

A kápolna előtt még szintén 1894-ben Marko Asztalos keresztet emeltett a következő bunyevác felirattal:

OVAJ KRIŽ NA SLAVU GOSPODINA
ISUKRSTA
I BLAŽENE DIVICE
MARIJE PODIGO JE
MARKO ASZTALOS
I MARIA MIRONICKI
1894 TRAVNJA 25.

A kereszt mellett egy harangláb is állt, de a harangot később, a XX. század végén, ellopták. A kápolna mögött Mária-barlang is volt.

A csonoplyai kálváriadombon épített Szent Antal-kápolna ünnepét búcsúként is, fogadalmi ünnepként is számon tartja a katolikus lakosság. Ezen a napon nem dolgoznak a határban, sok segítséget várnak a szenttől: „Meg kell, hogy malacozzon a göbém. Meg is fialt rendesen” – mondta az egyik adatközlő. A fogadalmi nap jellegét inkább a kápolnai búcsúnap szorította háttérbe.

A Zombor város melletti Čičovi tanyacsoporton másfajta fogadalmi kápolna áll a pravoszláv tanyák között. Az ottani Havas Boldogasszony fogadalmi kápolna ünnepének napján és az azt követő vasárnap sem dolgoznak a földeken a környéken élő katolikus bunyevácok, hanem szentmisén vesznek részt. A monda szerint csodás eseménynek köszönheti ez a kápolna a létét.

„Ebben az időben már Zomborban tartózkodott (1760 óta) a korábbi pozsegai szolgabíró, Markovich József (Josip Marković), aki a városban a szenátorság mellett a városkapitányi rangot is elnyerte. Nevéhez [...] fűződik a környék egyik legrégebbi búcsújáró kegyhelyének, a Havi Boldogasszony, illetve ahogy a régi jegyzőkönyvek írják, a Maria Schnee kápolnájának a megteremtése is. A helyi legenda szerint Markovich úr és felesége egy forró nyári napon, könnyű hintójukon hazafelé tartottak a Csicsovinak nevezett zombori határrészben lévő birtokukról, amikor óriási vihar keletkezett, szörnyű jég-, majd hóeséssel. A megrémült lovak zabolátlanul futottak a sűrű homályban, s már-már úgy tűnt a házaspárnak, hogy odavesznek. A lovak azonban egyszerre megtorpantak, és tapodtat sem moccantak helyükről. A vihar, ahogy jött, úgy el is tűnt, s a rémületéből felocsúdó Markovich házaspár riadtan vette észre, hogy hintajuk a Mosztonga folyó kissé magasabb partján állt meg. A biztos halálból ilyenén való megmenekülésükért Markovich szenátor úr hálából azon a helyen kápolnát emeltetett Havi Boldogasszony tiszteletére. A nép máig Jozina kapelának (Jóska kápolnája) nevezi e helyet, és szívesen látogatja az ünnepen.

A levéltári anyag viszont ezzel kapcsolatban a következőkről tudósít: Markovich József, zombori szenátor 1767-ben kisebb templomot-kápolnát kívánt emelni Havi Boldogasszony tiszteletére. Az építmény helyét 1767. október 30-án jelölték ki a Szontai úti dombon, a Csicsovi határrész nyugati oldalán. Az építkezésig azonban 13 év telt el, mígnem 1780. július 11-én Bajality Antal kalocsai kanonok ünnepélyesen letette az alapkövet. A kápolna oltárába Szent Teodor ereklyéje került, felszentelését 1781. szeptember 9-én Gzslovich Xavér bácsi plébános végezte, s ez alkalomból a városból ünnepi processiót vezetett Bona Mihalović ferences szerzetes. Havi Boldog-

asszony ünnepét a következő évben, 1782. augusztus 5-én már itt ünnepelték a zomboriak” (SILLING 1994: 18–19).

A kápolna előtt a zombori magyar katolikus egyházi védnökség 1869. június 15-én keresztet állított.

Bükkszállás (Bukovac) korábban tanyacsoport volt Zombor határában a Mosztonga folyó mellett. Ma már önálló település. Pravoszláv vallású szerbek lakják. A tanyák mellett, a folyó partján áll Szent Illés próféta kápolnája. A Julianus-naptár szerint ünnepe augusztus 2-án van, s ez az ünnep legalább olyan fontos a nyugat-bácskai szerbeknek, mint a sztapári vodica ünnepe. A búcsút több százan látogatják, jelezve ezzel a hagyományokhoz való öntudatos ragaszkodást és az ítéletidőt okozható Illés próféta kiengesztelését. Ez az egyetlen ilyen hely Nyugat-Bácskában, ahol a szerbek tisztelik így magát a veszedelmet hozható szentet, a magyarok pedig Bácsgyulafalván/Telecskán emlékeznek rá idetelepülésük óta. A bácskai katolikus magyarok nevezetesebb Illés-napi fogadalma Temerinből ismert (CSORBA 1988). Az 1928-ban épült bükkszállási Illés-kápolna fogadalmi voltáról Milenko Beljanski zombori publicista megtudta, hogy a tanyák között a domboldal egy szőlőjében volt egy kút, amelyet szentnek nevezett valaki, aki ezt álmában tudta meg. A kút vizétől gyógyulást remélt. A hírre többen is érkeztek a szőlőbe és a mellette lévő kaszálóra, s károk okoztak a gazdának, aki mérgeiben betömte a kutat. Ilyen cselekedete után a gazda épp a szőlőben betegedett meg, s amikor fiverei hazavitték, hogy gyógyuljon, álmában neki is megjelent a Szűz Mária, akinek megfogadta, hogy a kutat rendbe teszi, keresztet is állít mellé. Mindez meg is történt, s a környékeliek 1886 óta látogatták a szentnek tartott kutat a pravoszláv húsvét harmadnapján és Szent Márk napján (BELJANSKI 1979, BESZÉDES 1993). Később, 1928-ban közadakozásból kápolnát is emeltek ezen a helyen a hagyományos közép-európai barokk stílusban, amit az idő múlásával újraképzettek immár a bizánci szentélyek mintájára.

Bilić a zombori tanyacsoportok egyike. Pravoszláv vallású lakossága van. Az itteni kápolna újabb, XX. századi, és szintén fogadalmi eredetű, s amellett, hogy medicinatörténeti vonatkozása van (építtetője a beteg gyermeke felgyógyulásáért tett fogadalmat), az agrárkultuszhoz éppúgy kapcsolódik. Beszédes Valéria szerint „Szenes Boldogasszony” a kegyhely védőszentje (Ognjena Marija), s „az ortodox egyház szentjei közé tartozik. A nép azonban úgy tartja, hogy Illés próféta húga... Azoknak a helyeknek a fogadalmi ünnepe, ahol korábban a vihar s a jégeső nagy károkat okozott. Úgy tartja a szerb szólásmondás: »Annak, aki megünnepli Szenes Boldogasszony napját, nem kell féltennie vetését«” (BESZÉDES 2000: 129).

Sztapár falu volt a környék egyetlen, mindig is teljesen ortodox pravoszláv vallású falva. A határában csordogáló Mosztonga folyócska partján

épült fel 1710 és 1720 között az első itteni kis szentély, amelyet az 1752-ben idetelepülő szerbek már itt találtak. Építői ismeretlenek. Ez volt az első templomuk. Azonban ez a kápolna csakhamar kicsinynek bizonyult, a falu is távolabb jött létre, s a lakosság segítséget kért egy templom építésére, azonban megfogadta, hogy a régit sem hanyagolja el, helyén újabbat épít. A templomépítés meg is történt, a falu új temploma 1776-ra el is készült. A faluban ma is a Szűz Mária bemutatása patrocíniumú barokk templom áll, míg az ősi Mária mennybevitelle kápolnácska mellé, fogadalmukhoz híven, új és nagyobb szentélyt építettek, de még a régi kicsit, a vodicát is megtartották. A folyóparti fogadalmi kápolna szlaváját, védszentünnepét a Julianus-kalendárium szerinti Nagyboldogasszony ünnepén, augusztus 28-án tartják, körmenettel, illő tisztelettel. Ősi fogadalmukat máig tiszteletben tartják, s a kis kápolna közelében lévő kút vizét gyógyító hatásúnak vélik.

Gombos magyar faluban ugyancsak az agrárkultusszal kapcsolatos Sarlós Boldogasszony napja a fogadalmi ünnep, melyet a gabonatermést veszélyeztető jégverés ellen fogadtak.

Órszálláson a német és magyar katolikusok szintén Sarlós Boldogasszony ünnepét (július 2.) tartják fogadalmi ünnepüknek azzal a szándékkal, hogy az aratást és cséplést ne zavarja meg rossz időjárás.

Telecska, avagy *Bácsgyulafalva* az újabb nyugat-bácskai magyar települések közé tartozik. Lakói a Bánátba települt Szeged környéki gányók voltak, akik áttelepültek a Bácskába, s a dohánytermesztést honosították meg mai lakhelyükön. Az ő fogadalmi ünnepük Szent Illés-nap (július 20.), és még 2016-ban sem dolgoztak ezen a napon.

„Ugyanebben az esztendőben [1892] az érseki főhatósághoz folyamodtak, hogy hagyja jóvá számukra az általuk választott fogadott ünnepek megtartását: »Február 26-án, 26. sz. alatt fölterjesztetett a gyulafalvi kath. községnek őhaja, hogy Szt. József, Paduai Szt. Antal, keresztelő Szt. János, Illés próféta, Szt. Bertalan és október 29. napja mint megszállás napja mind községi ünnep megtarthatásék, mit a Főt. Érseki Főhatóság február 29. 813. számú rendeletével jóváhagyott«” (LÁBADI 2013: 70).¹ Az Illés-napi hagyomány mellett a többi szent ünnepe nem maradt fenn, Szent Antal napjának kivételével, amelyről minden bácskai magyar katolikus templomban kissé emelkedettebb lelkülettel emlékeznek meg.

A kérelemben említett megszállás napja ma a falutelepítés emléknapja, amit karóünnep, karóverés néven tartanak számon, s évente mintegy foga-

¹ Lábadi az adatait Weisz Mihály *Gyulafalva történetének könyve 1883. évf. Október 29-től* című, 1886-ban írt kéziratból vette, amelyet a bácsgyulafalvi katolikus plébánia irattárában őriznek (LÁBADI 2013: 182). Weisz Mihály volt a falu első papja, 1886 decemberétől szolgált.

dalmi ünnepként megemlékeznek arról, hogy a falu alapításánál a legelső telekjelző karó leverése 1883. október 29-én történt, a templom belterületének kijelölésével.

Kerény – Nyugat-Bácska hajdan délnémet lakosságú falvában, Kerényen 1822-ben építettek kápolnát Szent Vendel tiszteletére, és napját fogadott ünnepként tisztelték meg. Fridrik Tamás, a kupuszinai származású adai tanító, Bács-Bodrog vármegye első monográfusa említi, hogy az ünnepen misét tartottak a kápolnában, és „Szent Vendel napján isteni szolgálat után majd mindenki lovait a kápolna körül vezeti” (FRIDRIK 1878: 196), azaz e nap a jószág ünnepe is volt (SILLING 2014: 90). Egy másik fogadalomról is említés történik az idézett helyen: „Katalin napján régi szokásból lovaikat a németek kocsiba nem fogják” (i. m. i. h.), azaz tiszteletből, elővigyázatból, fogadalomból kerülték az olyan munkát, ami a kerékkal van kapcsolatban – akárcsak Doroszlón –, ugyanis Szent Katalint kerékbetörésre ítélték, de az ítélet nem fogott rajta, s a kerekek összetörték. Az említett Vendel-kápolnát a falu német lakosságának 1944/45-ben történt elűzése után lerombolta az újonnan betelepített ortodox szerb népesség.

A Zombor környéki német falvak népének fogadalmi szokása volt a doroszlói Szűzanya-kegyhely látogatása: „1945 előtt pünkösöd harmadnapján sváb búcsú volt a doroszlai kegyhelyen, amelyet a szentiváni (prigrevicai) és a kerényi svábok látogattak fogadalomból. Emlegetik az öreg doroszlaiak, hogy a szentiváni svábok díszes fogatokkal jöttek, de az árusoktól semmit sem vettek. A csárdába sem néztek be. Fogadalmuk ugyanis tiltotta, hogy ezen a napon pénzt költsenek” – jegyezte fel Bárth János az 1970-es évek végén (BÁRTH 1990: 235). Azt már azonban nem sikerült kideríteni, hogy minémű fogadalmi szokás volt ez a nyugat-bácskai sváboknak.

Szond, avagy *Szonta* faluban, ebben a katolikus sokác etnikumú településen, ahol korábban szép számban éltek németek és kisebb számban magyarok is, Jézus szíve napja a fogadalmi ünnep. „Az úrnapi nyolcadát követő péntek, az egyházi év utolsó változó ünnepe” (BÁLINT 1998: 449) ez a nap (tehát még a húsvét dátumától függ). Szontán a jégverés ellen oltalmazó, dologtiltó nap, amikor napjainkig szentmisét tartanak a szabad téren a Jézus szívére szentelt, 1842-ben emelt temetőkápolna mellett. És fogadalmi szokásuk az ittenieknek a doroszlói Szentkútra való zarándoklat pünkösöd hétfőjén. Bár a kegyhely főbúcsúja átkerült Kisboldogasszony napjára, a szondiak máig elzarándokolnak, sokan gyalog, a pünkösdhétfői nagymisére, amit az ő nyelvükön, azaz horvátul tart egy horvát pap. A mise után zarándokkeresztel, lobogókkal kijönnek a kápolnából, elmennek Pádúai Szent Antal szobrához, ott imádkoznak, gyertyát gyújtanak, énekelnek. Onnan a Lourdes-i Szűzanya szobrához visz útjuk, majd végül lemennek a Szentkúthoz, és ott fejeződik be liturgiájuk.

Bácskeresztúr a kisszámú bácskai ruszin görög katolikusok központja. Az ő fogadalmi hagyományuk ugyancsak összefügg az agrártevékenységgel, és 1853-ig vezethető vissza. Bácskeresztúr (Ruski Krstur) község határát abban az évben súlyos jégeső sújtotta, amely megsemmisítette a vetést. Az ilyen csapások elkerülésére megfogadták, hogy pünkösd harmadnapján, ami már nem ünnep, ők nem fognak dolgozni, és Szűz Mária segítségét kérik vetésük megoltalmazására. Azóta fogadalmi ünnepük pünkösd harmadnapja. Az itteni kápolnát 1857-ben építették. 1922 óta egy egész hetet – május első teljes hetét – szentelnek a Vodicajukon, Szentkútjukon ennek a fogadalomnak, s a hét minden napján misét szolgáltatnak a kápolnában.

Ennek a görög katolikus szent helynek van egy másik legendája is, mely szerint 1817-ben az itt lévő kút vizében megjelent a Szűzanya egy mellette pihenő helybéli munkásnak. A jelenés 1822-ben megismétlődött, amikor két kislány látta meg Szűz Máriát, s a látomások többször megismétlődtek. E jelenések nyomán épült meg a keresztúri szent kút (Vodica) kápolnája a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére, amelyet azóta is gondolnak, és a pünkösd utáni fogadalmi ünnepen szentmisével, körmenettel tisztelnek meg.

IRODALOM

- BÁLINT Sándor 1998. *Ünnepi kalendárium 2.* Mandala Kiadó, Szeged
- BALLA Ferenc 1995. *Nepomunki Szent János kultusza Bezdánban.* Létünk, XXV. évf., 1–2., 15–21.
- BALLA Ferenc–BALLA István 2010. Az idő viszontagságaival és a változó világgal dacoló megszentelt jeleink. In: Beszédes Valéria–Silling Léda (szerk.): *Szenvedély és szolgálát.* Tanulmányok a hatvanesztendő Silling István tiszteletére. Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság, Szabadka, 248–266.
- BÁRTH János 1990. Adalékok a jugoszláviai magyarság búcsújáró hagyományainak ismeretéhez (Doroszló). In: Fejős Zoltán–Küllös Imola (szerk.): *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* Magyarországi kutató Intézet, Budapest, 227–243.
- BELJANSKI, Milenko 1979. *Ponovo o somborskim salašima.* Sombor
- BESZÉDES Valéria 1993. *Szentkutat a Mosztonga mentén.* Hét nép kegyhelyei Nyugat-Bácskában. Üzenet, XXIII. 11–12. 530–540.; 2. közlés: 2000. In: Beszédes Valéria válogatta: *A Jó Isten dicsőségére.* Írások a vajdasági magyarság népi vallásosságáról. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, h. n., 125–136.
- CSORBA Béla 1988. *Temerini néphagyományok.* Forum Könyvkiadó, Újvidék
- FRIDRIK Tamás 1878. *Bács-Bodrogh vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása.* Szeged
- HERCEG János 2003. *Összegyűjtött esszék, tanulmányok.* Harmadik kötet. Összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta Pastyik László. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

- KOVÁCS Endre 1993. *Földművelés egy bácskai magyar faluban*. Mikes Kiadó, Budapest–Forum Kiadó, Újvidék
- KOVÁCS Endre 1995. *Doroszlói védőszentek*. Létünk, XXV. évf., 1–2., 7–14.
- KOVÁCS Endre 2001. *Állattartás a vajdasági Doroszlón*. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu
- LÁBADI Károly 2013. *Dohányos falu*. Bácsgyulafalva története, dohánytermesztése, szókincse és népdalai CD-melléklettel. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
- SILLING István 2007. *A kupuszinai nyelvjárás és szótára*. Loisir Kiadó, Budapest
- TUCAKOV, Marko 2016. *Zavjetni dan na blagdan sv. Roka u Beregu*. Zvonik, 2016. szept. 9.
- UJVÁRY Zoltán 1991. *Agrárkultusz*. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen
- ZAKAR Péter 2016. Kisebbszakrális emlékek a Nyugat-Bácskában. In: Dr. Silling István–Hágen Ádám (szerk.): *Nyugat-Bácska Kollégium*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 291–301.

INTERNETES FORRÁS

Vodica kod Čonoplje. [www.vojvodinacafe.rs/showthread.php/10227-Vodice/page 5](http://www.vojvodinacafe.rs/showthread.php/10227-Vodice/page%205)
(2012. 09. 10.)

http://www.vodica.org/index_files/hrvatski_files/hrvatski.htm (2016. 09. 12.)

Customs of Community Vows in West Bácska

The lives of people, farmers and stock breeders, the inhabitants of West Bácska, as well as their cattle and crops in our lowland climate, have always been in close connection with unstable weather conditions and infectious diseases, which have often spread among the inhabitants of this region. In order to avoid these disorders or troubles, people in those times sought help using well-known religious actions: vows to the supreme powers. Their knowledge about the changes in everyday life and their connection with religious traditions were so deeply rooted in their lives, that communities, inhabitants of entire villages, members of various ethnic groups swore to respect the specific saints or days of the year, in order to prevent disasters by taking dedicated vows. Thus, from the end of the 17th century, in the ethnically heterogeneous West Bácska almost every village developed various customs of commitment: protective procession, non-working days, strict fasting, worship services, apotropaic prayers, etc.

Key words: folk religiousness, customs of commitment, West Bácska

Običaji vezani za zajedničke zavete u Zapadnoj Bačkoj

Život ljudi, zemljoradnika i stočara, stanovnika Zapadne Bačke i njihove stoke kao i useva u našem nizijskom podneblju oduvek je bio u tešnjoj vezi sa nestabilnim vremenskim prilikama i sa zaraznim epidemijama koje su često harale među stanovnicima ovoga kraja. Da bi se izbegle iliti prestale da se šire ove nepravilnosti, ljudi su potražili pomoć u tadašnjem vremenu poznatim korisnim dejstvovanjima: u zavetovanjima svevišnjim silama. Njihovo znanje o promenama svakidašnjice i povezanosti istih sa verskim tradicijama je toliko bilo prisutno da su zajednice, stanovnici čitavih sela, pripadnici raznih etničkih zajednica se zakleli da će višestruko poštovati određene svece ili dane u godini radi uslišenja njihovih molbi za odbranu od nepogoda. Tako su se od kraja XVII veka u etnički heterogenoj Zapadnoj Bačkoj skoro u svakom selu razvili razni zavetni običaji: zaštitne litije, neradni dani, strogi postovi, bogoslužjenja, apotropične molitve itd.

Ključne reči: narodna religioznost, zavetni običaji, Zapadna Bačka

Beérkezés időpontja: 2018. 05. 11.

Elfogadás időpontja: 2018. 06. 19.